

Наталія Зобенко,

канд. пед. н.,

Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ

У статті окреслені основні напрямки соціальної роботи щодо подолання наслідків домашнього насильства над дітьми. Увага акцентується на провідних формах роботи соціального педагога з означеної проблеми.

Nataliia Zobenko

SOCIAL WORK IN EDUCATION INSTITUTIONS TO PREVENT THE EFFECTS OF CHILD ABUSE

The article outlines the main directions of social work on mitigation of the effects of child abuse. Attention is drawn to the major forms of social work in this field.

На сьогодні проблема насильства над дітьми є надзвичайно актуальною і вимагає дослідження та виявлення шляхів її вирішення. Зокрема, насильство як соціальне явище вивчають Н. Асланова, В. Бондаровська, Р. Снайдер, І. Трубавіна, В. Кравець, А. Капська, Р. Максудов, О. Шаграєва та ін. Однак, незважаючи на те, що окремі аспекти розглянутої проблеми досить широко представлені в роботах учених, не можна стверджувати, що питання подолання наслідків сімейного насильства в теоретичному і технологічному планах вивчені достатньо.

На підставі результатів аналізу наукової літератури встановлено, що насильство над дітьми – це примус (дія), що здійснюють члени сім'ї для досягнення певних цілей і що пов'язано з заподіянням фізичного, психічного чи морального збитку дитині (чи з погрозою такого заподіяння). Розрізняють наступні види насильства над дітьми: жорстока поведінка батьків, зневага, психологічне насильство, сексуальне насильство тощо.

Жорстока поведінка батьків – це реальне чи потенційне заподіяння фізичної шкоди дитині, під яким розуміється порушення її анатомо-фізіологічної цілісності за допомогою застосування фізичної сили, холодної і вогнепальної зброї або інших предметів, рідин, сипучих речовин тощо, а також вплив на внутрішні органи людини без ушкоджень зовнішніх тканин шляхом отруєння чи споювання одурманюючими засобами. Однією з найбільш руйнівних форм жорстокості є емоційна відмова від дитини, холодність, залишення без психологічної і моральної підтримки. Діти, що відчувають відчуження і холодність батьків, є надмірно тривожними, бояться нових ситуацій. Їм властива вразливість, низька самооцінка, меншовартісність. Якщо дефіцит турботи і догляду може стати приводом для втручання в долю дітей осіб, уповноважених стежити за їхнім благополуччям, то дефіцит емоційного тепла позначається на психічному здоров'ї, залишаючи глибокий відбиток у характері дитини, що розвивається. Наслідки браку піклування будуть даватися взнаки й у відносинах уже дорослої людини до членів своєї сім'ї, до власних дітей та інших людей.

Зневага як один з різновидів сімейного насильства – це систематична нездатність чи небажання забезпечити основні потреби залежного члена сім'ї (наприклад, дитини, чи інваліда, людини похилого віку) у їжі, одязі, медичному догляді, захисті і прихильності, що може призвести до погіршення її фізичного чи психічного здоров'я, затримки або порушення розвитку, й, у підсумку, кваліфікуватися як порушення прав людини. Термін «пасивна зневага» використовується тоді, коли має місце ситуація ізоляції мало-чи недієздатної людини, залишення її на самоті і (чи) ігнорування.

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ чи погроз, переслідування, залякування, якими навмисно викликається емоційна невпевненість, нездатність захистити себе і може наноситися чи наноситься шкода психічному здоров'ю. Психологічне (емоційне) насильство реалізується в різноманітних особистих формах: ізоляція від членів сім'ї, друзів, погрози застосування насильства, приниження гідності, лайка й образи, ігнорування, знущання, заподіяння душевних страждань, формування і розвиток почуття безсилля і страху, зниження самооцінки людини, обвинувачення в божевільлі, штучне створення ситуацій, у яких один із членів сім'ї відчуває себе психічно ненормальним. Психологічне насильство виражається також у формі образ, погроз, брутальності, висміювання, заборон зустрічей з друзями і заняття улюбленою справою, знущанні і вбивстві тварин, дорогих людині, у відсутності розуміння, підтримки.

Сексуальне насильство – будь-який вид домагання, що виражається як у формі нав'язаних сексуальних дотиків, примусу до сексу, так і здійснення сексуальних дій (наприклад, звалтування, інцест) будь-кого із членів сім'ї проти його волі. Зокрема, сексуальне насильство – це залучення функціонально-незрілих дітей до сексуальних дій без їх розуміння і згоди на це. Сюди відноситься не лише залучення до статевого акту, а й просте споглядання чи присутність при сексуальних діях.

В Україні основним методом вирішення проблеми домашнього насильства над дітьми залишається позбавлення батьків юридичних прав на дитину з наступним направленням дитини в державну виховну установу. Більшість науковців вважають, що покарання батьків і відлучення дітей від сім'ї не є дієвим способом вирішення проблеми [1]. Вчені наголошують, що дитина, вилучена зі звичної сімейної обстановки, отримує низку психологічних травм: дискомфорт у новій незвичній обстановці, розлучення з батьками тощо. Діти, хоч і відчувають страх перед батьками, які жорстоко з ними поведуться, все ж таки їх люблять і емоційно прив'язані. Після розлучення з батьками, вони почувають себе в повній ізоляції, нікому непотрібними. Покаранням виявляється не винуватець, а жертва насильства. На сьогодні у нашій країні немає спеціального відомства, яке взяло б на себе відповідальність за вирішення проблеми жорстокого ставлення до дітей і насильства над ними.

Відомо, що основним інститутом у соціальної адаптації дитини є сім'я. Тому однією з основних завдань загальноосвітніх закладів є вплив на родину з метою підвищення її виховного потенціалу. Аналіз наукової літератури показує, що такий вплив можливий за допомогою соціальної роботи з сім'єю. Діяльність соціального педагога, соціального працівника повинна бути спрямована на захист прав дитини, розвиток і реалізацію внутрішнього потенціалу дитини, надання допомоги і підтримки в кризовій ситуації, використання педагогічного ресурсу оточуючого дитину середовища. Змістом роботи соціального педагога, працівника, психолога з даної проблеми є: виявлення і подолання наслідків насильства над дітьми, гармонійне життя родини в цілому і комфорт кожного члена сім'ї.

Соціальна робота з подолання наслідків насильства над дітьми передбачає три етапи: діагностичний; корекційно-профілактичний; контрольний. На діагностичному етапі використовуються тести, анкети, складені для виявлення сімейної ситуації, стилю виховання, рівня розвитку комунікативних здібностей і соціальної впевненості у дітей, відбувається виділення і визначення фактів і причин насильства, визначення родин, потенційно схильних до насильства; ведеться анкетування дорослих, індивідуальна бесіда з дорослими, з кожною дитиною, спостереження за поведінкою дітей.

Корекційно-профілактичний етап передбачає: реалізацію програм соціально-педагогічних впливів корекційно-виховної спрямованості, зокрема, педагогічну та психологічну просвіту батьків за допомогою бесід, консультацій; організацію спільної діяльності дітей і батьків; індивідуальну роботу з дітьми; індивідуальну роботу з неблагополучними сім'ями. Контрольний етап припускає відстеження результатів корекційної діяльності з сім'єю і дитиною. Всі етапи роботи доповнюють один одного і плавно переходять з одного в інший.

Особливу роль у соціалізації дітей із проблемних родин відіграє організована соціальним працівником спільна діяльність педагогів і батьків. Заходи за участю дітей і батьків допомагають підвищенню самооцінки батьків, переходу монологічного стилю спілкування в діалогічний. Встановлено, що найефективнішими формами соціальної роботи з подолання наслідків сімейного насильства над дітьми є наступні: ігри, тренінги, батьківські збори, лекції тощо.

Ефективність подолання наслідків і профілактики насильства над дітьми залежить значною мірою від організації роботи з сім'єю в цілому, а не тільки з дитиною. Організація роботи з сім'єю сприяє вирішенню проблеми виникнення умов для насильства в сім'ї; робота з дитиною – вирішення проблеми наслідків цього насильства. Проте соціальна робота з сім'єю на даний момент недостатньо забезпечена фундаментальними дослідженнями у сфері сімейного насильства, у яких були б розкриті методологія, теорія, шляхи і засоби її вирішення як злободенної соціально-педагогічної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна доповідь про становище дітей в Україні. – К., 2010. – 228 с.
2. Современные проблемы и перспективы развития образования : Межрегиональный сборник научных трудов / [под ред. В. Гурова]. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2001. – 156 с.
3. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : [навч.-метод. посібник] у 2 томах / О. Бандурка, О. Бандурка, В. Брижик та ін. ; за заг. ред. О. Бандурки, К. Левченко, І. Трубавіної. – Х. : Права людини, 2013. – Том 2. – 204 с.